

MAKTAB O'QUVCHILARINI ESTETIK TARBIYALASHNING NAZARIY ASOSLARI

Baxridinova Shohsanam Qudrat qizi

Qarshi shahar 5-umumta'lim maktabi, o'qituvchi.

Email: shohsanambahridinova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada estetik tarbiyaning mohiyati, uning inson shaxsini har tomonlama kamol toptirishdagi o'rni hamda ta'lim tizimiga integratsiyalash masalalari tahlil etilgan. Tadqiqot davomida qadimgi va zamonaviy pedagogik qarashlar asosida estetik tarbiyaning falsafiy, psixologik va didaktik jihatlari yoritilgan. Platon, Shiller, Gerbart, Rid singari mutafakkirlarning g'oyalari bilan bir qatorda, zamonaviy pedagogik tafakkurda estetik yondashuvning ahamiyati ochib berilgan. Maqolada estetik tarbiyaning asosiy vazifalari – go'zallikni idrok etish, his qilish, yaratish, baholash hamda estetik qadriyatlarni ongli ravishda anglash jarayonlari sifatida talqin etiladi. Shuningdek, san'atning estetik rivojlanishdagi o'rni, bolalar va yoshlarda estetik hissiyot, idrok va ijodiy tafakkurni shakllantirishdagi ta'siri ilmiy asosda tahlil qilingan. Estetika keng ma'noda inson tajribasining barcha sohalarini qamrab olishi, tor ma'noda esa san'at orqali estetik tajriba sifatida namoyon bo'lishi ko'rsatib o'tilgan. Muallif estetik tarbiyani nafaqat badiiy fanlarning tarkibiy qismi, balki barcha fanlar bo'yicha ta'lim jarayonining ajralmas elementi sifatida qarash zarurligini asoslaydi. Maqolada, shuningdek, o'qituvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirish va o'quv dasturlarida estetik o'lchovni kuchaytirishning zaruriyati ta'kidlanadi. Estetik tarbiya insonni go'zallikni anglash, ijodkorlik va uyg'un yashashga yo'naltiruvchi muhim pedagogik jarayon sifatida talqin etilgan.

Kalit so'zlar: estetik tarbiya, estetik idrok, san'at, estetik tajriba, ijodkorlik, go'zallik

Estetik tarbiya g'oyasi insoniyat tarixi davomida pedagogik fikr taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib kelgan. Qadimgi davrlardanoq san'at va go'zallikning shaxs kamolotidagi o'rni masalasi pedagogik nazariyalarda alohida o'rin egallagan. Platon estetik tarbiyani erkin va ma'naviy yetuk insonni tarbiyalashning zarur sharti deb bilgan. Uning fikricha, go'zallikni idrok etish insonni ichki uyg'unlikka, ruhiy poklanishga va axloqiy komillikka olib keladi.

Nemis faylasufi Fridrix Shiller esa estetik tarbiyani insonni har tomonlama kamol toptirishga xizmat qiluvchi eng muhim vosita sifatida talqin etgan. U san'atdagi estetik qiymat inson shaxsini boyitadi, unda insoniylik, sezgirlik va ijodiylikni rivojlantiradi, deb hisoblagan. Shillerga ko'ra, haqiqiy tarbiyaviy natijaga faqat estetik ta'sir orqali erishish mumkin.

Shuningdek, I. Gerbart tarbiya jarayonida ratsional yondashuvning bir tomonlama ustunligi bolaning shaxsiy yaxlitligiga putur yetkazishi mumkinligini qayd etgan. U estetik madaniyatni shaxsning ichki muvozanatini saqlovchi vosita sifatida baholagan.

Herbert Rid esa ta'lim tizimlarining asosiy kamchiligi sifatida aqliy faoliyatga haddan tashqari urg'u berilishini tanqid qilib, insonni ijodiy va tabiiy hayotga tayyorlash zarurligini ta'kidlagan. Uning fikricha, bunday uyg'unlikka faqat estetik tarbiya orqali erishish mumkin.

Hozirgi davrda ilmiy tafakkur va texnologik paradigma inson hayotining deyarli barcha sohalarida ustun mavqega ega bo'lib bormoqda. Shu bilan birga, pedagogika tarixida ko'plab mutafakkirlar ortiqcha ratsionalizmga berilib ketish xavfini qayd etganlar. Ularning fikricha, ta'lim jarayonida faqat aqliy va kognitiv rivojlanishga e'tibor qaratish bolaning shaxsiy yaxlitligi va ruhiy muvozanatini buzadi. Shu sababli, estetik va badiiy tarbiya ratsional yondashuvning bir yoqlama ta'sirini muvozanatlash, insonni uyg'unlikka qaytaruvchi vosita sifatida qaraladi.

Estetik tarbiya g'oyasi, ayniqsa, bolalik va o'smirlik davrida shaxsning ma'naviy, hissiy va ijodiy rivojlanish sohalarini uyg'unlashtirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Tarixan, pedagogika sohasidagi bir qator olimlar estetik rivojlanishning ta'lim jarayonida yetarli darajada e'tiborga olinmaganini ta'kidlaganlar. Ularning fikricha, faqat kognitiv yondashuv asosidagi ta'lim tizimi insonni bir tomonlama — aqliy jihatdan rivojlantiradi, ammo uning hissiy-estetik qobiliyatlarini cheklab qo'yadi.

Shu bois, ta'limda estetik yondashuvni kuchaytirish o'quv jarayonini faqat ishlab chiqarish yoki mehnat faoliyati sifatida emas, balki ijodiy va badiiy jarayon sifatida talqin etish imkonini beradi. Bunday qarashda insonning o'zi ham tayyor mahsulot emas, balki rivojlanib boruvchi "san'at asari" sifatida ko'riladi. Estetik tarbiyaning asosiy vazifasi esa ta'limni insoniylashtirish, shaxsni go'zallikni idrok etishga, ijodiy fikrlashga va uyg'un yashashga yo'naltirishdan iboratdir.

Estetika o'z mazmuni jihatidan tabiat va ijtimoiy voqelikni qamrab oluvchi keng tushuncha bo'lsa-da, san'at hanuzgacha estetik tarbiyaning eng samarali va faol vositasi sifatida e'tirof etiladi. San'at turli ifoda shakllari — vizual tasvir, harakat, ovoz, so'z yoki boshqa estetik vositalar orqali insonda go'zallikni idrok etish, his etish va anglash qobiliyatini rivojlantiradi. U nafaqat sezgi va estetik didni shakllantiradi, balki shaxsning bilish, hissiy, ijtimoiy hamda psixomotor jihatdan uyg'un rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Bunday yondashuvni faqat badiiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan tor kasbiy ta'limdan farqlash lozim. Estetik tarbiyaning mohiyati bolalarda san'atning turli turlari bilan tanishish orqali ularning estetik dunyoqarashini kengaytirishdan iboratdir. Chunki faqat shu yo'l bilangina san'at inson madaniyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylanadi.

Hozirgi davr pedagogik tafakkurda san'atning qadri, uning insoniy tajribani boyitish va turli qadriyat nuqtai nazarlarini anglashdagi o'rni yanada chuqurroq talqin etilmoqda. San'at, o'zining badiiy va falsafiy mohiyati bilan, insonni mavjudlikning ma'naviy, axloqiy va estetik jihatlarini idrok etishga undaydi. U gumanitar tafakkur vositasida insonni hissiy va ijtimoiy yakkalanishdan chiqaradi, shaxsni o'zini anglash va jamiyat bilan uyg'un yashash yo'liga yo'naltiradi. Shunday qilib, estetik tarbiya insonni badiiy tajriba orqali insonparvarlik, uyg'unlik va ma'naviy kamolot idealiga yetaklaydigan asosiy pedagogik jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Estetik tarbiyaning vazifalari.

Estetik tarbiyaning asosiy maqsad va vazifalari inson shaxsiyatini go'zallikni anglash, his etish va ijodiy ifodalashga yo'naltirilgan har tomonlama rivojlantirishni nazarda tutadi. Uning eng muhim vazifalari quyidagicha talqin etilishi mumkin: go'zallik tuyg'usini shakllantirish, estetik me'yor hissini rivojlantirish, estetik idrokni chuqurlashtirish hamda go'zallikni his qilish, yaratish, baholash va ifodalash ko'nikmalarini tarbiyalash. Shuningdek, estetik tarbiya insonning tabiatga, jamiyatga va odamlararo munosabatlardagi go'zallikka nisbatan ongli va qadriyatli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogika konsepsiyasida har bir bola tabiatan go'zallikni sezish, uni baholash va ijodiy tarzda ifodalash qobiliyatiga ega ekani e'tirof etiladi. Shu sababli, ta'lim-tarbiya jarayonining estetik yo'nalishi har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun imkon yaratishi lozim.

Bunday maqsadga erishish esa, avvalo, bolalar uchun estetik jihatdan sog'lom, hissiy jihatdan qulay va ijodiy muhit yaratishni, shuningdek, san'at va badiiy faoliyatni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida joriy etishni talab etadi. Faqat estetik idrokni, go'zallikka ehtiyojni va ijodiy faoliyatni uyg'unlashtirgan ta'lim dasturlari orqali insonning estetik kamolotiga erishish mumkin.

Estetik tarbiya shaxsning ma'naviy, hissiy va ijodiy kamolotini ta'minlovchi muhim pedagogik jarayonlardan biri bo'lib, u bolalar va yoshlarda bir qator estetik sifatlarni shakllantirishga qaratilgan. Quyida estetik rivojlanishning asosiy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

1. Estetik sifatlarni idrok etish qobiliyatini rivojlantirish. Go'zallikni anglash va qadrlash insonning atrof-muhitni chuqur sezish qobiliyatiga bog'liq. Bola tabiatdagi ranglar, shakllar va manzaralarni estetik jihatdan idrok etishi uchun ularni ilg'ash, payqash va tahlil qilishni o'rganishi lozim. Estetik idrok nafaqat sezgi, balki aqliy faoliyat, tafakkur va tajriba bilan uyg'unlikda shakllanadi. Agar bola narsalar va hodisalarning estetik xususiyatlarini ilg'ay olmasa, u go'zallikni his eta olmaydi. Shu bois, estetik tarbiyaning birinchi vazifasi bolalarda go'zallikni anglash va idrok etish qobiliyatini rivojlantirishdir.

2. Estetik his-tuyg'ularni shakllantirish. Estetik idrok hissiy tajriba bilan uzviy bog'liq. Go'zallikni his qilish quvonch, hayrat, optimizm kabi ijobiy his-tuyg'ularni

uygʻotadi, insonni ruhiy yuksalishga va ijodiy faoliyatga undaydi. Shaxsning estetik his-tuygʻulari rivojlangan sari u hayotni chuqurroq anglaydi, voqelikdagi uygʻunlik va goʻzallikni sezadi. Shu jihatdan estetik his-tuygʻularni shakllantirish bolalarning hissiy hayotini boyitadi va ularni goʻzallikka befarq boʻlmaslik ruhida tarbiyalaydi.

3. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish. Estetik tarbiyaning muhim jihatlaridan biri — bolalarda ijodiy fikrlash va badiiy ifoda qilish qobiliyatlarini shakllantirishdir. Bu jarayon professional sanʼat tayyorgarligi emas, balki kundalik hayotda goʻzallik yaratish, estetik muhitni his qilish va unga hissa qoʻshish madaniyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bola turli ijodiy faoliyat turlarida ishtirok etar ekan, oʻz qobiliyatini namoyon etish, mustaqil estetik fikr yuritish va ijodiy yondashish imkoniga ega boʻladi.

4. Estetik baholash va muhokama qilish koʻnikmalarini shakllantirish. Goʻzallikni baholash va uni tahlil qilish estetik tafakkurning yuqori bosqichini ifodalaydi. Bola badiiy asar, tabiat manzarasi yoki inson faoliyatidagi estetik jihatlarni farqlay olishi, ularning qimmatini anglay bilishi lozim. Bu jarayon estetik meʼyorlarni tushunishni, goʻzalni xunukdan, qadrlini beqadrdan ajrata olishni oʻrgatadi. Oʻqituvchining vazifasi — bolaga bunday farqlash mezonlarini shakllantirishda koʻmaklashish, estetik fikrlashni, tahlil va baholash madaniyatini rivojlantirishdir.

Estetik tajriba sanʼatning mazmuni, shakli va ular orqali yuzaga keladigan hissiy kechinmalarni anglash va baholash jarayoni sifatida talqin etiladi. Bu holat estetik faoliyatning eng muhim jihatlaridan biri boʻlib, insonning sanʼat asarlari bilan oʻzaro aloqasida shakllanadi. Estetik tajriba shaxsning idrok, hissiyot va bilish darajalarini uygʻunlashtiruvchi murakkab jarayon sifatida namoyon boʻladi.

Tadqiqotchilar sanʼatni estetik tajriba asosida oʻrganish zarurligini taʼkidlaydilar. Ularning fikricha, estetik taʼlim bilishning oʻziga xos sohasi boʻlib, oʻz tabiatiga koʻra mustaqil tarzda tushunilishi, baholanishi va oʻqitilishi lozim. Bunday yondashuv sanʼatni fan va texnologiyadan farqlaydi, chunki u insonning hissiy, idrokiy va maʼnaviy jihatlarini uygʻunlashtiruvchi jarayonni ifodalaydi. Shu nuqtayi nazardan, sanʼatni shaxsning intellektual va ruhiy rivojlanishini taʼminlaydigan faoliyat sifatida baholash mumkin.

Estetika keng maʼnoda faqat sanʼat bilan cheklanmaydi, balki inson tajribasining barcha sohalarini, jumladan, taʼlim jarayonidagi fanlarni ham qamrab oladi. Boshqacha aytganda, har bir oʻquv fani oʻzining estetik oʻlchoviga ega boʻlishi mumkin. Masalan, matematika, tarix yoki tabiiy fanlarda ham estetik elementlar mavjud boʻlib, ular tafakkur goʻzalligi, mantiqiy uygʻunlik va shakl mukammalligi orqali namoyon boʻladi. Shu bilan birga, tor maʼnoda estetika koʻpincha faqat sanʼat bilan bogʻlanadi, chunki sanʼat inson ongida estetik tajribaning mustaqil, hissiy va idrokiy sohasini yaratadi.

Estetik tajriba insonni kechinma, idrok va ijod birligida shakllantiradi. U hissiyot va tafakkur o'rtasidagi dinamik muvozanatni ifodalaydi, bu esa san'atni shaxsiy rivojlanishning o'ziga xos manbai sifatida namoyon qiladi. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotchilar bu nuqtai nazarga tanqidiy yondashadilar. Ularning fikricha, musiqiy yoki tasviriy san'at jarayonlariga bir xil estetik va bilish mezonlari asosida baho berish mumkin emas, chunki har bir san'at turi o'ziga xos idrok va ijod mexanizmlariga ega.

Shuningdek, zamonaviy psixologik tadqiqotlarda inson intellekti yagona qobiliyat emas, balki ko'p tarmoqli tizim sifatida talqin qilinadi. Shu nuqtai nazardan, musiqiy, badiiy yoki estetik tafakkur inson intellektining mustaqil shakllari sifatida qaraladi. Bu yondashuv estetik tajribaning inson tafakkuridagi o'rnini aniqlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Estetik tarbiya va ta'lim jarayonini rejalashtirish

Estetik tarbiya sohasidagi talablar, odatda, o'quv dasturlarida turli fanlarni o'rganish jarayonida amalga oshiriladigan umumiy pedagogik maqsadlar doirasida shakllanadi. Aslida har bir o'quv fani — u san'at, tarix yoki matematika bo'ladimi — estetik qobiliyatni rivojlantirish uchun ma'lum darajada imkoniyat yaratadi. Ammo muhim savol shundaki, o'qituvchilar, jumladan, sinf rahbarlari, san'at fanlari o'qituvchilari hamda boshqa yo'nalish vakillari estetik o'lchovning ahamiyatini qay darajada anglay oladilar va uni ta'lim-tarbiya jarayonida maqsadli amalga oshirishga qodirmilar?

Amaldagi davlat hujjatlari, ta'lim konsepsiyalari va kasbiy adabiyotlarda estetik tarbiyaning ahamiyati haqida nazariy asoslar keltirilgan bo'lsa-da, bu qarashlar ko'pincha umumiy tavsiyalar darajasida qolmoqda. O'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar estetik va madaniy ta'limning pedagogik ahamiyatini tan olgan holda, ko'pincha uni amaliyotda qo'llash uchun aniq metodik va didaktik yechimlarni taklif etmaydilar.

Mamlakatimiz pedagogik nazariyasi va amaliyotida ham estetik yondashuv yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Badiiy ta'limning ayrim yo'nalishlari estetik-nazariy asosda emas, balki amaliy-uslubiy tamoyillar asosida tashkil etilmoqda. Bu holatda estetik idrok, hissiyot, yaratuvchanlik va baholash jarayonlari ko'pincha nazariy bilimlar soyasida qolib ketadi.

Ta'lim jarayonining haddan tashqari nazariylashtirilishi natijasida o'quvchi va talabalarning san'atni his etish, ijod qilish va baholash jarayonlariga bo'lgan tabiiy ehtiyoji cheklanadi. Natijada, estetik tajriba o'zining amaliy, hissiy va tarbiyaviy mohiyatini to'liq namoyon eta olmaydi. Shu sababli, ta'lim jarayonida estetik o'lchovni faqat nazariy tushuncha emas, balki pedagogik faoliyatning ajralmas amaliy komponenti sifatida shakllantirish dolzarb masala hisoblanadi.

XULOSA

Estetik tarbiya shaxsning ma'naviy, aqliy, hissiy va ijodiy jihatdan kamol topishida beqiyos o'rin tutadi. U insonda go'zallikka nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi, estetik idrok va his-tuyg'ularni rivojlantiradi, ijodkorlikni rag'batlantiradi hamda shaxsning ichki dunyosida uyg'unlikni ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, estetik tarbiya nafaqat san'at fanlari doirasida, balki barcha ta'lim yo'nalishlarida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida qaralishi lozim.

Pedagogik jarayonda estetik yondashuvni kuchaytirish, o'qituvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirish va o'quv dasturlariga estetik o'lchovlarni integratsiya qilish zamonaviy ta'limning muhim talabi hisoblanadi. San'at orqali estetik tajriba shaxsni hayotdagi uyg'unlikni anglash, go'zallikni yaratish va qadrlashga yo'naltiradi. Xulosa qilib aytganda, estetik tarbiya — insonni nafaqat bilimli, balki ruhiy jihatdan yetuk, go'zallikni his etuvchi va uni yaratishga intiluvchi shaxs sifatida shakllantiruvchi uzviy pedagogik jarayondir. Estetik qadriyatlarni ta'lim tizimining barcha bosqichlariga singdirish esa milliy va umuminsoniy madaniyatni yuksaltirishning muhim omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Denac, O. *Aesthetic Education in the Contemporary School Curriculum: Challenges and Perspectives*. // *Journal of Education and Learning Research*, 2021, Vol. 18(3), pp. 45–56.
2. Kroflič, R. *Art and Aesthetic Experience in the Formation of Human Values*. — Ljubljana: Faculty of Education, 2019. — 178 p.
3. Gardner, H. *Multiple Intelligences Reconsidered: The Role of Art and Creativity in Education*. — New York: Routledge, 2017. — 284 p.
4. Duncum, P. *Aesthetic Experience, Cultural Meaning, and the Visual Arts in Education*. // *International Journal of Art & Design Education*, 2020, Vol. 39(2), pp. 224–237.
5. Eisner, E. W. *The Arts and the Creation of Mind: Updated Reflections on Education and Aesthetic Thinking*. — London: Bloomsbury Academic, 2018. — 304 p.
6. Wojnar, I., & Rudzińska, M. *Aesthetic Sensibility and the Development of Creative Personality in Education*. // *Educational Studies Review*, 2016, Vol. 11(4), pp. 90–103.
7. Rucińska, A. *Aesthetic Competence in Modern Pedagogy: From Theory to Practice*. — Warsaw: PWN Scientific Press, 2022. — 212 p.
8. Abdirasilova, S. *Estetik tarbiyaning shaxs kamolotidagi o'rni*. // *O'zbekiston Pedagogika Jurnal*, 2023, №2, 45–51-betlar.
9. Rasulova, N., & Omonov, M. *San'at ta'limida estetik idrokni shakllantirish metodikasi*. // *Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Ilmiy Axboroti*, 2022, №4, 33–39-betlar.
10. Yuldasheva, M. *Ta'lim jarayonida estetik tafakkurni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari*. — Toshkent: Fan va Texnologiya, 2021. — 156 b.